

فصلنامه تخصصی علوم سیاسی

سال چهاردهم، شماره چهل و دوم، بهار ۱۳۹۷

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۱/۱۵

تاریخ تصویب: ۹۷/۰۲/۲۱

صفحات: ۱۸۵ - ۱۴۹

بررسی وضعیت قدرت منطقه‌ای ایران و ترکیه در چارچوب سند چشم‌انداز

(۲۰۰۳ تا ۲۰۱۵)

محمد رضا موثق

دانش آموخته دکتری علوم سیاسی دانشگاه باقرالعلوم (ع)، قم، ایران.

محمد ستوده آرانی*

عضو هیات علمی گروه علوم سیاسی دانشگاه باقرالعلوم (ع)، قم، ایران.

چکیده

از ابلاغ سند چشم‌انداز ۲۰ ساله ایران و ترکیه، بیش از نیمی از زمان اجرا سپری شده است. بر اساس اهداف سند، جمهوری اسلامی ایران باید در سال ۱۴۰۴ به قدرت اول منطقه از لحاظ اقتصادی، اجتماعی، علمی، فناوری و سیاسی برسد؛ همچنین ترکیه نیز باید اول منطقه و جزء ۱۰ کشور برتر اقتصادی دنیا بشود. اما بررسی مؤلفه‌های مؤثر در حوزه‌های اجتماعی، فناورانه، اقتصادی فرهنگ محیطی و سیاسی، در چارچوب الگوی تحلیل روند و روش Steep از مشتقات مدل Steep (v) که بر مبنای روش کتابخانه‌ای - اسنادی و تجزیه و تحلیل اطلاعات از نوع تطبیقی صورت گرفته نشان می‌دهد ایران از اهداف پیش‌بینی شده در کسب قدرت منطقه‌ای فاصله دارد و با روند فعلی امکان رسیدن به جایگاه اول در منطقه امری بسیار دشوار و دور از دسترس می‌باشد و در مقابل کشور رقیب ایران یعنی ترکیه با توجه به چشم‌انداز ۲۰۲۳، موفقیت‌های چشمگیری را در کسب قدرت منطقه‌ای به دست آورده و پیش‌بینی می‌شود در پایان اجرای سند چشم‌انداز به بیشتر اهداف پیش‌بینی شده، دست خواهد یافت. از این رو ایران برای جبران عقب‌ماندگی و رسیدن به جایگاه اول باید در مدیریت بخش‌های مختلف تجدیدنظر و تلاش چند برابری را در حوزه‌های مختلف به کار گیرد.

واژگان کلیدی: قدرت منطقه‌ای، روش تحلیل روند، خاورمیانه، سند چشم‌انداز،

---

* نویسنده مسئول

۱. مقدمه

امروزه تدوین برنامه بلند مدت برای تعیین مسیر حرکت یک جامعه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است که از آن به عنوان سند چشم‌انداز یاد می‌شود. نخستین هدف تفکر بر پایه چشم‌انداز، روشن ساختن گزینش‌های حال در پرتو آینده‌های ممکن است (عیوضی، ۱۳۸۶: ۱۸۲). امروزه بیشتر کشورها برای رسیدن به اهداف خود از جمله کسب قدرت و جایگاه منطقه‌ای و بین‌المللی، اقدام به تهیه و تدوین چشم‌انداز کرده تا کلیه قوانین و برنامه‌ها در راستای آن و برای رسیدن به اهداف سند چشم‌انداز تهیه و اجرا شوند.

از آنجا که بر اساس سند چشم‌انداز، ایران باید در پایان سند چشم‌انداز از جهات گوناگون به قدرت برتر منطقه تبدیل شود از این رو برای ارزیابی میزان موفقیت و تحقق اهداف سند چشم‌انداز در ده سال گذشته، نیازمند بررسی تأثیر سند چشم‌انداز بر جایگاه منطقه‌ای ایران به عنوان یکی از شاخص‌های مهم سند چشم‌انداز، می‌باشیم تا بهتر بتوان نسبت به موفقیت بقیه برنامه‌های سند چشم‌انداز در این خصوص در آینده داوری کرد. این بررسی و داوری زمانی نتیجه بهتر و ملموس‌تر خواهد یافت که بتوانیم آن را با موارد مشابه و رقیب مورد مقایسه نیز قرار دهیم. از این رو به بررسی و مقایسه وضعیت قدرت منطقه‌ای ایران و ترکیه با توجه به اجرای سندهای چشم‌انداز، در بازه‌ی زمانی ۱۲ ساله از سال ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۵ در ایران و ترکیه خواهیم پرداخت.

۲. بیان مسأله

دو کشور ایران و ترکیه دارای مشابهت‌های متعددی هستند مانند مشابهت‌های دینی، فرهنگی، تاریخی، حجم تولید ناخالص داخلی، تعداد جمعیت و نرخ رشد آن، اکثریت مسلمان جمعیت با وجود غیر عرب زبان بودن، نرخ تورم و بیکاری، تدوین سند چشم‌انداز و عناصر مشابه دیگر. هر دو از مناطق و سرزمین‌های راهبردی در خاورمیانه به حساب می‌آیند و نیز بیش از چند سده با یکدیگر در رقابت بوده و یا همکاری داشته‌اند. ایران و ترکیه در پی توسعه و پیشرفت در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی و اجتماعی هستند و بر اساس برنامه بلند مدت به دنبال تبدیل شدن به قدرت بالامنزاع منطقه‌ای می‌باشند. بر این اساس و با توجه به سندهای چشم‌انداز در هر دو کشور، ترک‌ها در یک نگاه، ملاحظات ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک را در کنار برجسته‌تر شدن

— بررسی وضعیت قدرت منطقه‌ای ایران و ترکیه در چارچوب سند چشم‌انداز (۲۰۰۳ تا ۲۰۱۵) — جایگاه منطقه‌ای ایران و شکست استراتژی تنش صفر با همسایگان و حضور ناموفق در تحولات منطقه‌ای را به ضرر خود تلقی کرده و کفه ترازو را به نفع ایران ارزیابی می‌کنند. این امر باعث شده تعارضی در راهبردهای دو کشور ملاحظه شود که این امر می‌تواند با توجه به شرایط پرآشوب منطقه، به افزایش تنش‌ها دامن بزند، (Lynch ۲۰۱۳: ۴۱). از همین رو است که بررسی اهداف و راهبردهای دو کشور در سند چشم‌انداز در مورد تحولات منطقه بسیار حائز اهمیت است. مناسبات دیرینه دو کشور ایران و ترکیه که در طول سال‌ها در زمینه‌های اقتصادی و سیاسی روندی مثبت و همگرا داشته است؛ در پی برخی از تحولات خاورمیانه از قبیل حمله آمریکا به عراق، ناآرامی در کشورهای عربی، ناآرامی و بحران‌های داخلی در سوریه و عراق، بحث مبارزه با تروریسم و ظهور داعش، روابط دو کشور نیز دستخوش فراز و نشیب‌هایی شده است (Lovatt, ۲۰۱۳: ۹).

بر اساس سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران، تا سال ۱۴۰۴ ایران باید به رتبه اول اقتصادی، علمی و فناوری در منطقه برسد، همچنین ترکیه در سال ۲۰۲۳ چنین کشوری خواهد بود: «یکی از ده اقتصاد برتر جهان، دارای تولید ناخالص داخلی حدود ۲ هزار میلیارد دلاری، دارای جمعیت ۸۲ میلیونی، دارای صادرات ۵۰۰ میلیارد دلاری، ۵۰ میلیون گردشگر، دارای نرخ تورم و نرخ بهره‌ی تک رقمی» (TASAM, ۲۰۱۶: ۱). و «رسیدن به بالاترین سطح دموکراسی عقیدتی و ارزشی، اقتصاد رقابتی و دانش محور، سیاست خارجی پیشرو و نوآور، تجدید حیات فرهنگی متناسب با تاریخ قدیمی خود، ایفای نقش اتصال میان شرق و غرب و یکپارچگی بیشتر با سیستم جهانی» (Arslan, ۲۰۱۴: ۱۲).

بر این اساس در این مقاله در پی پاسخ به این سؤال اصلی هستیم:

قدرت منطقه‌ای ایران و ترکیه در راستای اجرای اسناد چشم‌انداز بیست ساله خود در بازه‌ی زمانی ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۵ در چه سطحی بوده‌است؟

فرضیه مد نظر اینست که دولت ایران به دلیل ضعف‌ها و چالش‌های داخلی در کنار تحریم‌های بین‌المللی در تحقق ابعاد و اهداف سیاسی سند چشم‌انداز و تأثیر آن بر سطح قدرت منطقه‌ای، بطور نسبی و مطابق با سند چشم‌انداز موفقیت لازم را بدست نیاورده و با روند فعلی در پایان چشم‌انداز، ایران نمی‌تواند جایگاه اول را در منطقه را کسب نماید؛ در حالی که دولت ترکیه با استفاده از ظرفیت‌های داخلی و خارجی توانسته است تا سال ۲۰۱۵ به بخش مهمی از

◊ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و دوم، بهار ۱۳۹۷ ———
اهداف سند چشم‌انداز دست یابد و قدرت و جایگاه منطقه‌ای خود را ارتقا بخشد. برای سنجش این فرضیه از چارچوب نظری تحلیل روند و مدل $Steep(v)$ بهره خواهیم برد.

۳. مفاهیم

۳-۱- چشم‌انداز

عبارت از تصویری مطلوب و آرمان قابل دستیابی جامعه در یک افق زمانی معین و بلند مدت است که متناسب با مبانی ارزشی و آرمان‌های نظام و مردم تعیین می‌شود.

۳-۲- قدرت منطقه‌ای

قدرت منطقه‌ای به معنی قدرتمندترین دولت در سطح منطقه است و کشورهایی به عنوان قدرت منطقه‌ای به شمار می‌آیند که از جمعیت بالایی در سطح منطقه برخوردار بوده و از تولید ناخالص بالایی بهره برده و نیز دارای نیروی نظامی متعارف قدرتمند باشند.

۳-۳- روند

روند عبارت است از: «تغییرات منظم در داده‌ها یا پدیده‌ها در خلال زمان»
مهمترین ویژگی‌های روند عبارتند از:
هر روند بیانگر تغییرات دسته‌ای از داده‌ها یا پدیده‌ها است.
هر روند بیانگر تغییرات در یک بازه زمانی است.
روندها به ساده‌سازی پیچیدگی پدیده‌ها می‌پردازند.
واژه منظم در تعریف روند بیان‌گر آن است که تغییرات در داده‌ها را می‌توان براساس یک الگوی ساده‌سازی شده نشان داد.

— بررسی وضعیت قدرت منطقه‌ای ایران و ترکیه در چارچوب سند چشم‌انداز (۲۰۰۳ تا ۲۰۱۵) ۵

۳-۴- خاورمیانه^۱

منطقه‌ای است که سرزمین‌های میان دریای مدیترانه و خلیج فارس را شامل می‌شود. خاورمیانه بخشی از آفریقا - اورآسیا یا به طور خاص آسیا و در بعضی موارد جزو آفریقای شمالی شمرده می‌شود.

۴. روش شناسی و چارچوب نظری

روش شناسی انجام این مقاله از حیث جمع‌آوری داده‌ها، کتابخانه‌ای - اسنادی است. رویکرد حاکم بر این پژوهش از نوع کمی و کیفی و از حیث تجزیه و تحلیل اطلاعات از نوع تطبیقی و از نظر جهت‌گیری‌های پژوهش از نوع کاربردی است و در چارچوب روش تحلیل روند^۱ انجام گرفته است.

تحلیل روند یکی از متداول‌ترین روش‌های پیش‌بینی است و بر مشاهده، ثبت کارکرد و فعالیت گذشته یک عامل خاص هدف‌گیری شده و می‌توان موضوع را به آینده تعمیم داد و شامل تحلیل دو گروه از روندهاست. تحلیل کمی که بر داده‌های آماری متکی است و تحلیل کیفی که بر الگوهای اجتماعی، اقتصادی، امنیتی و سیاسی تأکید دارد.

در روش کمی، داده تحلیل روند، در طول یک محور زمانی بررسی و منحنی آن ترسیم می‌گردد و پیش‌بینی آینده نزدیک امری آسان است ولی در دراز مدت چنین نیست، زیرا عناصر شگفتی‌ساز و متغیرهای دیگری وارد محیط می‌شوند.^۲

تحلیل روند به معنای بهره‌گیری از سری‌های زمانی و دیگر داده‌ها برای تشخیص و ردیابی تغییرات محیطی است و بینشی را در باب موقعیت‌های احتمالی آینده فراهم می‌آورد، اما به خاطر وقوع رویدادهای غیرقابل پیش‌بینی و غیرمستمر هیچ‌گاه مورد اعتماد نبوده است. (اسلاتر^۳، ۱۳۸۵: ۵۶) از این رو باید تحلیل روند را عبارت دانست از مطالعه یک روند مشخص به منظور کشف ماهیت، علت‌های بروز، سرعت توسعه و پیامدهای بالقوه آن. تحلیل روندها باید بسیار دقیق باشد، زیرا یک روند مشخص می‌تواند تأثیرهای بسیار متفاوتی بر ابعاد گوناگون زندگی ما

---

۱. Middle East

۱. Trend Analysis

۲. <http://en.wikipedia.org/wiki/futures-techniques>.

۳. Richard Alen Slaughter

۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و دوم، بهار ۱۳۹۷ ———
داشته باشد و از سوی دیگر شاید بسیاری از تأثیرها در نگاه اول قابل کشف نباشد. (ملکی‌فر،
۱۳۸۵: ۷۲-۷۱)

با استفاده از روش تحلیل روند می‌توان به پرسش‌هایی از این دست پاسخ داد:
اگر این روند برای مدت چند سال ادامه یابد چه پیامدهایی خواهد داشت؟ اگر سرعت حرکت
این روند کاهش یا افزایش یابد چه نتایجی خواهد داشت؟ کدام نیروهای پیشران و تأثیرگذار بر
این روند در آینده وجود خواهند داشت و کدام نیروها تغییر می‌کنند یا حذف می‌شوند؟
(Fowles, ۱۹۷۸)

در روش تحلیل روند سعی بر این است که روند تغییرات پارامترهایی که می‌خواهیم آینده
آن‌ها را بدانیم مشخص شود. با بررسی روند تغییرات این پارامترها در گذشته و وضعیت فعلی
آن‌ها می‌توان از طریق برخی تحلیل‌ها، پیش‌بینی‌هایی در مورد آینده یک پارامتر ارائه کرد.
تحلیل روندها مبتنی بر ارزیابی تجربی چند پدیده با معیارها و اقدامات تکرار شونده در طول
زمان است.

برای پاسخ به سؤال اصلی بحث در چارچوب تحلیل روند، با توجه به محدودیت مقاله از
روش Steep که از مشتقات مدل $Steep(v)$ است بهره خواهیم گرفت و با استفاده از آن به
رصد عوامل و مؤلفه‌های زیر می‌پردازیم:

اجتماعی (S (Social)، فناورانه (T (Technological)، اقتصاد (E (Economic)،
فرهنگ محیطی (E (Ecology)، سیاسی (P (Political)، که هر کدام شامل اطلاعاتی در
بخش‌های مختلف است که در ادامه به آنها اشاره خواهد شد. (منزوی، ۱۳۸۶: ۱۳) پرداختن به
ارزش‌ها (V (Values) خود مجال دیگری را می‌طلبد.

با بررسی و رصد متغیرهای بالا می‌توان به ارزیابی مسائل و روندها و درک کامل محیط
رسید و مدل‌ها و الگوهای در حال ظهور را شناسایی و پیشران‌ها و ظرفیت‌های بالقوه آینده را
استنباط کرد و با ترسیم چشم‌انداز و ویژگی‌های محیط‌های آینده، برای فرصت‌ها و تهدیدها
آماده بود و به برنامه‌ریزی راهبردی پرداخت.

جهت انجام تحلیل باید به گردآوری اطلاعات پیرامون روندها و رویدادهای حوزه‌های بالا
پرداخت و با توجه به وضعیت گذشته و حال، روند رویدادهای آتی را پیش‌بینی کرد و پیامدهای
آن را به عنوان تهدیدها و فرصت‌ها دسته‌بندی کرد و به تحلیل آینده پرداخت.

— بررسی وضعیت قدرت منطقه‌ای ایران و ترکیه در چارچوب سند چشم‌انداز (۲۰۰۳ تا ۲۰۱۵) ۵. مقایسه مؤلفه‌ها و شاخص‌های اصلی وضعیت قدرت منطقه‌ای ایران و ترکیه (۲۰۰۳ تا ۲۰۱۵)

تحولات اخیر در منطقه، فرصت مناسبی است تا قدرت منطقه‌ای دو کشور را با یکدیگر مقایسه نماییم و بر اساس چارچوب تحلیل روند و روش Steep(v) مؤلفه‌ها و شاخص‌های وضعیت قدرت منطقه‌ای دو کشور را با یکدیگر مورد مقایسه قرار خواهیم داد. بدین منظور مؤلفه‌ها و شاخص‌های قدرت منطقه‌ای را در ۶ حوزه اجتماعی، فناوری، اقتصادی، فرهنگ محیطی، سیاسی و ارزش‌ها که شامل موارد مختلفی می‌شوند، بررسی می‌گردد.

۵-۱- مقایسه مؤلفه‌های اجتماعی

حوزه اجتماعی شامل اطلاعاتی درباره نرخ رشد جمعیت، میزان مرگ و میر، امید به زندگی، نیروی کار، تحصیل، فرهنگ، بهداشت و سلامت، خانواده، شاخص توسعه انسانی و ... می‌شوند که معیاری برای سنجش در این حوزه محسوب می‌شوند.

۵-۱-۱- روند رشد جمعیت

روند رشد جمعیت ونرخ آن در ایران و ترکیه (میلیون نفر/ درصد)												
سال کشور	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵
ایران	۶۹٫۶	۷۰٫۴	۷۲٫۲	۷۲	۷۲٫۸۵	۷۳٫۷	۷۴٫۶	۷۵٫۵	۷۶٫۴۵	۷۷٫۴۴	۷۸٫۴	۷۹٫۴
ترکیه	۶۷	۶۷٫۹	۶۸٫۸	۶۹٫۶	۷۰٫۴۴	۷۱٫۳۴	۷۲٫۳۳	۷۳٫۴	۷۴٫۶	۷۵٫۸	۷۷	۷۸٫۳
	۱٫۳۸۶	۱٫۳۲۸	۱٫۲۵۹	۱٫۲۰۵	۱٫۲۰۴	۱٫۲۶۸	۱٫۳۷۵	۱٫۴۸۶	۱٫۵۶۸	۱٫۶۱۹	۱٫۶۲۶	۱٫۵۹۸

جدول ۱ منبع: بانک جهانی

جدول بالا نشان می‌دهد روند نرخ و سرعت افزایش جمعیت در ترکیه در سال‌های مورد مطالعه بیشتر از ایران بوده است. در فاصله سال‌های ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۵ تعداد جمعیت افزایش یافته ایران ۹٫۸ و ترکیه، ۱۱٫۳ میلیون نفر و تفاوت نرخ رشد جمعیت ایران در سال‌های فوق ۰٫۰۴۲ و در ترکیه ۰٫۲۱۲ بوده است. با روند فعلی در سال‌های آینده جمعیت ترکیه از ایران پیشی خواهد گرفت. برای افزایش نرخ زاد و ولد و روند نرخ رشد جمعیت باید سیاست‌های جمعیتی مورد بازبینی و تغییر قرار گیرد.

۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و دوم، بهار ۱۳۹۷

۵-۱-۲- روند نرخ امید به زندگی

نرخ امید به زندگی													
سال	کشور	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴
۲۰۰۴	ایران	۷۱٫۶	۷۲	۷۲٫۳	۷۲٫۷	۷۳	۷۳٫۵	۷۴	۷۴٫۴	۷۴٫۸	۷۵٫۱۶	۷۵٫۵	۷۵٫۷۴
۲۰۰۵	ترکیه	۷۲٫۰۶	۷۲٫۴۸	۷۲٫۸۷	۷۳٫۲۲	۷۳٫۵۵	۷۳٫۸۶	۷۴٫۱۵	۷۴٫۴۴	۷۴٫۷۱	۷۴٫۹۸	۷۵٫۲۴	۷۵٫۵

جدول ۲ منبع: بانک جهانی

بر اساس آمار بالا، روند نرخ امید به زندگی در ایران نسبت به ترکیه در طی سال‌های ۱۳۸۳ تا ۱۳۹۴ رشد بیشتری را نشان می‌دهد. میزان افزایش نرخ امید به زندگی در ایران ۴٫۱۴ و در ترکیه، ۳٫۴۴ بوده است.

۵-۱-۳- روند نرخ مرگ و میر نوزادان

نرخ مرگ و میر نوزادان													
سال	کشور	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴
۲۰۰۴	ایران	۲۲٫۸	۲۱٫۶	۲۰٫۴	۱۹٫۳	۱۸٫۳	۱۷٫۳	۱۶٫۳	۱۵٫۸	۱۵٫۱	۱۴٫۶	۱۴	۱۳٫۵
۲۰۰۵	ترکیه	۲۴٫۶	۲۳	۲۱٫۵	۲۰٫۱	۱۸٫۸	۱۷٫۵	۱۶٫۴	۱۵٫۳	۱۴٫۳	۱۳٫۴	۱۲٫۵	۱۱٫۷

جدول ۳ منبع: بانک جهانی

جدول فوق روند نرخ مرگ و میر نوزادان در ترکیه نسبت به ایران کاهش بیشتری را نشان می‌دهد. در حالی که نرخ کاهش در سال‌های ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۵ در ایران ۹٫۳ بوده، اما این عدد در ترکیه به عدد ۱۲٫۹ رسیده است. آمار بالا نشان می‌دهند ترکیه در میزان کاهش مرگ و میر نوزادان از ایران موفق‌تر عمل کرده است و دارای رتبه بهتری از ایران می‌باشد.

۵-۱-۴- نیروی کار

نیروی کار													
سال	کشور	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴
۲۰۰۴	ایران	۲۳٫۴۷	۲۴٫۶۹	۲۴٫۷۲	۲۴٫۷	۲۳٫۹۶	۲۴٫۶۴	۲۴٫۶۳	۲۴٫۷۳	۲۴٫۸۲	۲۴٫۹	۲۴٫۹۶	۲۵٫۹۴
۲۰۰۵	ترکیه	۴۵٫۹۶	۴۶٫۳	۴۵٫۰۵	۴۵٫۰۸	۴۵٫۷۹	۴۶٫۶۴	۴۷٫۷	۴۸٫۷۹	۴۸٫۷۴	۴۹٫۶۵	۵۰٫۱۴	۵۱

جدول ۴ منبع: بانک جهانی

هر چند تعداد نیروی کار در ترکیه در طول ۲۰ سال گذشته نسبت به ایران حدود دو برابر بوده است اما این روند همچنان ادامه پیدا کرده و حتی ترکیه در افزایش نیروی کار عملکرد

— بررسی وضعیت قدرت منطقه‌ای ایران و ترکیه در چارچوب سند چشم‌انداز (۲۰۰۳ تا ۲۰۱۵) —
 بهتری را در فاصله سال‌های ۱۳۸۳ تا ۱۳۹۴ داشته است. نرخ افزایش نیروی کار در ایران در طی سال‌های مذکور ۲,۴۷ بوده و در ترکیه ۵,۰۴ بوده که افزایش بیش از دو برابری نسبت به ایران را نشان می‌دهد. قطعاً تعداد نیروی کار یکی از عوامل تغییرات مثبت در عرصه اجتماعی و به تبع آن اقتصادی است و باید برای افزایش تعداد نیروی کار برنامه‌ریزی ویژه صورت بگیرد.

۵-۱-۵- روند نرخ باسوادی

روند رشد نرخ باسوادی در ایران و ترکیه (درصد)													
سال کشور	۱۳۸۱	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴
ایران	۷۷	-	۸۲,۴۴	۸۲,۳۳	-	۸۲,۹۶	-	-	-	-	۸۴,۶۳	۸۴,۷۱	-
ترکیه	-	۸۷,۳۶	۸۸,۲۳	۸۸,۱۲	۸۸,۶۷	-	۹۰,۸۲	۹۲,۶۶	۹۴,۱۱	۹۴,۹۲	۹۵,۲۶	۹۵,۴۴	۹۵,۶

منبع: بانک جهانی

جدول ۵

در خصوص وضعیت باسوادی، ایران در رتبه‌های بعد از ترکیه قرار گرفته و نرخ باسوادی در ترکیه بالاتر از ایران می‌باشد. میزان افزایش نرخ باسوادی ایران در سال ۱۳۹۳ نسبت به سال ۱۳۸۴، ۲,۲۷ بوده در حالی که در همین فاصله نرخ باسوادی در ترکیه، ۷,۲۱ بوده است که سرعت بیشتر ترکیه نسبت به ایران را نشان می‌دهد.

روند شاخص توسعه انسانی در ایران و ترکیه															
سال کشور	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴
ایران	۰,۶۷۴	۰,۶۷۹	۰,۶۸۶	۰,۶۸۷	۰,۶۹۲	۰,۷۰۴	۰,۷۱۶	۰,۷۲۸	۰,۷۳۵	۰,۷۴۵	۰,۷۵۵	۰,۷۶۹	۰,۷۷۰	۰,۷۷۴	۰,۷۷۴
ترکیه	۰,۶۵۸	۰,۶۶۸	۰,۶۷۵	۰,۶۸۱	۰,۶۸۷	۰,۶۹۷	۰,۷۰۵	۰,۷۰۹	۰,۷۱۵	۰,۷۳۷	۰,۷۵۰	۰,۷۵۴	۰,۷۵۹	۰,۷۶۴	۰,۷۶۷

منبع: بانک جهانی

جدول ۶

در خصوص شاخص توسعه انسانی در حال حاضر ایران در رتبه ۶۹ و ترکیه در رتبه ۷۲ جهان قرار گرفته‌اند اما رشد شاخص توسعه انسانی ایران در فاصله سال‌های (۲۰۰۳)۱۳۸۲ تا ۲۰۱۵ (۱۳۹۴) معادل ۰,۰۸۸ بوده و ترکیه ۰,۰۹۲ می‌باشد که نشان از کاهش فاصله شاخص

❖ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و دوم، بهار ۱۳۹۷ ———
توسعه انسانی با ایران را نشان می‌دهد و هر چند ایران نسبت به ترکیه در جایگاه بهتری قرار دارد اما با شرایط مطلوب و جایگاه اول منطقه همچنان فاصله دارد.
در یک ارزیابی کلی از وضعیت حوزه اجتماعی در دو کشور، می‌توان به جدول زیر اشاره کرد.

ارزیابی حوزه اجتماعی (S) در فاصله ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۵						
سال کشور	نرخ رشد جمعیت	افزایش امید به زندگی	کاهش مرگ و میر	نرخ رشد نیروی کار	نرخ رشد باسوادی	شاخص توسعه انسانی
ایران	۰،۰۴۲	۴،۱۴	۹،۳	۲،۴۷	۲،۲۷	۰،۰۸۸
ترکیه	۰،۲۱۲	۳،۴۴	۱۲،۶	۵،۰۴	۷،۲۱	۰،۰۹۲

منبع: بانک جهانی

جدول ۷

جدول فوق نشان می‌دهد بطور کلی اگرچه شاخص توسعه انسانی در ایران، طی سال‌های گذشته، رشد قابل توجهی داشته و شاخص‌های امید به زندگی، آموزش و ... سیر صعودی داشته، اما با توجه به آهنگ سریع توسعه در سایر کشورها، افزایش قابل توجهی در رتبه کلی کشور رخ نداده و همچنان کشور همسایه ترکیه در بسیاری از شاخص‌ها از جایگاه برتری برخوردار است و بطور نسبی عملکرد بهتری نسبت به ایران داشته است. البته با توجه به ظرفیت‌های موجود در ایران، امکان تحقق اهداف چشم‌انداز وجود دارد. ولی، تحقق اهداف سند چشم‌انداز و کسب رتبه اول در منطقه در افق ۱۴۰۴، به همفکری، همدلی، تلاش مضاعف، سخت‌کوشی، مشارکت ملی و مدیریت و برنامه‌ریزی صحیح در عرصه‌های مختلف اقتصادی- اجتماعی و بسیج تمامی منابع کشور نیازمند است.

۵-۲- مقایسه مؤلفه‌های حوزه فناوری

میزان قدرت علمی هر کشوری، چشم‌انداز رشد و توسعه آن کشور را در آینده مشخص می‌کند. در دنیای امروز توسعه‌یافتگی مبتنی بر علم و تکنولوژی است. از جمله شاخص‌های توان علمی هر جامعه این، میزان مشارکت آن جامعه در تولید علم است. با نگاهی به وضعیت کشورهای منطقه در این حوزه، قدرت جمهوری اسلامی ایران بیشتر به چشم می‌آید.

رشد نرخ تحقیق و توسعه در ایران												
سال کشور	۲۰۰۲	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳
ایران	۰،۴۹۷	۰،۵۹۴	۰،۵۲۳	۰،۶۴۲	۰،۵۷۶	-	۰،۶۷۲	۰،۲۸۴	۰،۲۷۷	-	۰،۲۳۵	-

— بررسی وضعیت قدرت منطقه‌ای ایران و ترکیه در چارچوب سند چشم‌انداز (۲۰۰۳ تا ۲۰۱۵) ◊

ترکیه	۰۵۲۷	۰۴۸۳	۰۵۱۸	۰۵۹۱	۰۵۸۱	۰۷۲۳	۰۷۲۵	۰۸۴۹	۰۸۴۳	۰۸۵۸	۰،۹۲	۰۹۴۳
-------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

منبع: بانک جهانی

جدول ۸

رشد مقالات علمی در ایران و ترکیه													
سال	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵
کشور													
ایران	۳۷۶۸	۵۰۱۷	۷۱۰۳	۱۰۰۷	۱۳۲۰	۱۶۸۴	۲۰۵۹	۲۵۲۰	۳۱۴۱	۳۲۱۹	۳۳۷۶	۳۶۳۱	۳۶۷۴
ترکیه	۱۳۲۵	۱۵۸۳	۱۷۸۴	۱۹۵۴	۲۱۵۲	۲۱۷۳	۲۴۴۴	۲۵۵۸	۲۶۸۰	۲۸۵۰	۳۱۱۴	۳۱۶۷	۳۳۱۱
	۴	۰	۱	۷	۳	۵	۷	۴	۸	۰	۷	۴	۳

منبع: بانک جهانی

جدول ۹

تعداد مقالات نمایه‌شده در مجلات ISI									
سال	۱۹۸۴	۱۹۹۴	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰
کشور									
ایران	۵۷	۵۴۰	۵۹۴۳	۷۷۷۳	۱۰۱۷۴	۱۴۱۶۱	۱۷۵۳۳	۲۰۶۵۲	۱۳۳۹۱
ترکیه	۲۲۳	۳۲۱۰	۱۷۸۳۵	۱۹۷۵۸	۲۱۸۲۷	۲۴۷۲۸	۲۵۹۸۵	۲۹۶۵۶	۱۷۲۴۶

منبع: ISI Web Of Science

جدول ۱۰

در موضوع تولید علم و مقالات علمی، ایران یکی از کشورهای پیشتاز در این عرصه می‌باشد و در حال حاضر در این بخش جایگاه اول را در منطقه به خود اختصاص داده است و البته باید از این جایگاه محافظت شود، چون سایر کشورها نیز با توجه با تنظیم سند چشم‌انداز و برنامه‌ریزی‌های مختلف هر لحظه امکان برتری را دارند.

۵-۳- مقایسه مؤلفه‌های اقتصادی

۵-۳-۱- روند رشد اقتصادی

روند رشد اقتصادی ایران و ترکیه را از سال ۲۰۰۳ تا سال ۲۰۱۵ بر اساس آمار بانک جهانی در جدول زیر قابل مشاهده است. با توجه به تنظیم سند چشم‌انداز در دو کشور همسایه برای رسیدن به قدرت منطقه‌ای در اوایل قرن ۲۰، روند رشد اقتصادی دو کشور حاکی از این است که شرایط دستیابی به جایگاه اول منطقه برای ترکیه امکان پذیرتر از ایران به نظر می‌رسد.

روند نرخ رشد اقتصادی ایران و ترکیه به درصد													
سال	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵

۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و دوم، بهار ۱۳۹۷

کشور													
ایران	۸۶۴	۴۳۴	۳۰۱۹	۵	۸۰۱۶	۰۰۰۰۲۵	۱۰۰۰۱	۵۸	۲۶۵	-۷۰۴۵	-۰۰۰۱۹	۴۶	-۱۰۳۲
ترکیه	۵۶۱	۹۶۴	۹۰۰۱	۷۰۱۱	۵۰۰۳	۰۰۰۰۸۵	-۴۰۷	۸۰۴۹	۱۱۰۱۱	۴۰۷۹	۸۰۴۹	۵۰۱۷	۶۰۰۸

منبع: بانک جهانی

جدول ۱۱

بر مبنای جدول ۱۰ رشد اقتصادی ایران از سال ۲۰۰۳ تا سال ۲۰۱۵ با فاصله معنی داری از ترکیه جلوتر بوده است، آن چه که از این مقایسه بر می آید این است که ترکیه توانسته است علیرغم مشکلات مختلف به ویژه بحران اقتصادی از سال ۲۰۰۳ به بعد گوی سبقت را از ایران برآید و فاصله خود را از لحاظ رشد اقتصادی با ایران افزایش دهد. انحراف معیار رشد اقتصادی ایران در دوره ۱۰ ساله اول از اجرای سند چشم انداز نیز نسبت به کشورهای رقیب مانند ترکیه و عربستان، بالاست.

۵-۳-۲- روند تولید ناخالص داخلی

یکی از مهمترین شاخص های مقایسه دو کشور از بعد اقتصادی، شاخص تولید ناخالص داخلی آن هاست. جدول زیر روند تولید ناخالص داخلی ایران و ترکیه را طی دو دهه اخیر نشان می دهد.

روند تولید ناخالص داخلی ایران و ترکیه به میلیارد دلار														
سال	کشور	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵
ایران		۱۵۳۰۵	۱۹۰	۲۲۶۰۵	۲۶۶۰۳	۳۴۹۰۹	۴۰۶۰۱	۴۱۴	۴۸۷۰۱	۵۸۳۰۵	۵۹۸۰۹	۴۶۷۰۴	۴۳۴۰۵	۳۸۵۰۹
ترکیه		۳۱۱۰۸	۴۰۴۰۸	۵۰۱۰۴	۵۵۲۰۵	۶۷۵۰۸	۷۶۴۰۳	۶۴۴۰۶	۷۷۱۰۹	۸۳۲۰۵	۸۷۴	۹۵۰۰۶	۹۳۴۰۲	۸۵۹۰۸

منبع: بانک جهانی

جدول ۱۲

نمودار فوق گویای این مطلب هست که فاصله تولید ناخالص داخلی ایران و ترکیه از آغاز اجرای برنامه سند چشم انداز هر سال بیشتر شده است در حالی که در سال ۲۰۰۳ تولید ناخالص ترکیه ۲ برابر تولید ناخالص داخلی ایران بوده، در سال ۲۰۱۵ به بیش از ۲/۲ برابر رسیده و حال آنکه بر اساس سند چشم انداز، روند تولید ناخالص داخلی ایران باید فاصله خود را هر سال کمتر می کرد که عکس این مسأله رخ داده است و این بطور طبیعی قدرت منطقه ای ایران را نیز تحت تأثیر قرار خواهد داد. این مسأله زمانی آزردهنده تر است که ترکیه با جمعیتی کمتر از ایران و بدون داشتن ذخایری مانند نفت و گاز، تولید ناخالص داخلی بیش از ۲/۲ برابر ایران را دارد.

— بررسی وضعیت قدرت منطقه‌ای ایران و ترکیه در چارچوب سند چشم‌انداز (۲۰۰۳ تا ۲۰۱۵) —
 بالا بودن متوسط سالانه رشد اقتصادی ترکیه نسبت به ایران طی دوره ۲۰۱۵-۲۰۰۳ باعث شکاف بیشتر تولید ناخالص داخلی بین ایران و ترکیه به عنوان کشورهای رقیب منطقه‌ای شده است. مقایسه تولید ناخالص داخلی برحسب برابری قدرت خرید (PPP) ایران با ترکیه در سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۵ (به قیمت ثابت ۲۰۱۱ و میلیارد دلار) نشان می‌دهد که طی سال‌های اخیر شکاف تولید ایران با ترکیه بیشتر شده است. در سال ۲۰۰۵ میلادی (۱۳۸۴ شمسی) تفاوت تولید ایران با ترکیه حدود ۳ میلیارد دلار بود که بالا بودن رشد اقتصادی ترکیه باعث شد تا تفاوت تولید ایران با ترکیه در سال ۲۰۱۵ حدود ۱۵۰ میلیارد دلار شود.
 لذا براساس هر دوشاخص تولید ناخالص داخلی برحسب برابری قدرت خرید (PPP) و تولید ناخالص داخلی به قیمت ثابت ۲۰۰۵، ادامه شرایط فعلی اقتصاد ایران، کشور ما را در رسیدن به هدف رتبه اول منطقه به لحاظ حجم تولید، مشکل‌تر خواهد کرد.

۵-۳-۳- روند درآمد سرانه

درآمد سرانه ایران در طول سال‌های پس از اجرای سند چشم‌انداز تغییر قابل توجهی نداشته است و فاصله نیز با کشور ترکیه بیش از گذشته شده است که نشان از کم بودن رفاه ایرانی‌ها نسبت به ترک‌ها دارد. این فاصله وقتی قابل توجه و تأمل می‌شود که بخشی بیشتری از درآمد سرانه ایرانیان از محل فروش نفت و گاز محاسبه می‌شود. از این رو توجه به افزایش تولیدات غیرنفتی اهمیت بیشتری می‌یابد.

سال کشور	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵
ایران	۲۲۳۱	۲۷۲۰	۳۲۱۶	۳۷۳۹	۴۸۵۷	۵۵۷۴	۵۶۱۹	۶۵۳۱	۷۷۲۹	۷۸۳۳	۶۰۳۶	۵۵۴۱	۴۸۶۲
ترکیه	۴۷۱۸	۶۰۴۱	۷۲۸۴	۸۰۳۵	۹۷۱۰	۱۰۸۵۱	۹۰۳۶	۱۰۶۲۳	۱۱۷۳۰	۱۱۳۴۱	۱۲۵۴۳	۱۲۱۲۷	۱۰۹۸۵

منبع: بانک جهانی

جدول ۱۳

جدول بالا نشان می‌دهد که با توجه به اهداف سند چشم‌انداز روند درآمد سرانه باید طوری بوده باشد که نه تنها فاصله درآمد نسبت به سایر کشورهای منطقه کاهش یابد بلکه در پایان سند به بالاترین درآمد در میان کشورهای منطقه برسد که این موضوع با روند کنونی، نه تنها

۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و دوم، بهار ۱۳۹۷ ———
نسبت به ترکیه اتفاق نخواهد افتاد بلکه نسبت به تعداد زیادی از کشورهای منطقه عقب‌تر هم خواهد ماند.

۵-۳-۴- روند نرخ تورم

روند نرخ تورم یکی از شاخص‌های توفیق یا عدم توفیق دولت‌ها در سیاست‌های اقتصادی است در حالی که نرخ تورم در کشورهای پیشرفته زیر ۲ درصد و در کشورهای در حال توسعه با رشد بالا، حدود ۶ درصد است در ایران روند نرخ تورم در طول سالیان پس از اجرای سند چشم‌انداز اغلب دو رقمی بوده که فاصله زیادی با کشورهای در حال توسعه دارد. اما در ترکیه در طول سالیان پس از اجرای سند چشم‌انداز کاهش تورم بطور ملموس اتفاق افتاده و تک رقمی باقی مانده است که یکی از نشانه‌های توفیق دولت ترکیه در کنترل نرخ تورم و سیاست‌های اقتصادی بوده است.

روند نرخ تورم در ایران و ترکیه														
سال کشور	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰	۲۰۰۹	۲۰۰۸	۲۰۰۷	۲۰۰۶	۲۰۰۵	۲۰۰۴	۲۰۰۳	۲۰۰۲
ایران	۱۳,۷	۱۷,۳۳	۳۹,۳۷	۲۷,۳۶	۲۰,۶۳	۱۰,۱۴	۱۳,۵	۲۵,۵۵	۱۷,۲۱	۱۱,۹۴	۱۳,۴۳	۱۴,۷۶	۱۶,۴۷	۱۴,۳۳
ترکیه	۷,۶۷	۸,۸۵	۷,۴۹	۸,۸۹	۶,۴۷	۸,۵۶	۶,۲۵	۱۰,۴۴	۸,۷۵	۹,۵۸	۱۰,۱۴	۱۰,۵۸	۲۵,۳	۴۴,۹۶

منبع: بانک جهانی

جدول ۱۴

جدول بالا نشان می‌دهد که روند نرخ در ترکیه از سال ۲۰۰۲ به بعد رو به کاهش بوده و از سال ۲۰۰۶ به بعد همواره تک رقمی بوده است و از حدود ۴۵ درصد در سال ۲۰۰۲ به کمتر از ۸ درصد در سال ۲۰۱۵ رسیده است؛ اما در ایران روند نرخ تورم دچار افت و خیزهای زیاد بوده و با همه برنامه ریزی و اقدامات صورت گرفته نرخ تورم ۱۴,۳۳ در سال ۲۰۰۲ به ۱۳,۷ در سال ۲۰۱۵ رسیده است.

۵-۳-۵- روند بیکاری

اشتغال از عناصر مهم اقتصاد که مستقیماً در رشد اقتصادی و میزان تولید ناخالص داخلی دخالت دارد؛ هر چند در اقتصاد ایران رشد اقتصادی به رفع معضل بیکاری منجر نشده اما عکس

— بررسی وضعیت قدرت منطقه‌ای ایران و ترکیه در چارچوب سند چشم‌انداز (۲۰۰۳ تا ۲۰۱۵) —
 آن می‌تواند به رشد اقتصادی کمک کند. از این رو اگر نرخ بیکاری کاهش نیابد و از ظرفیت نیروی کار استفاده کافی نشود، این مسئله خود به یکی از چالش‌ها و موانع رشد اقتصادی و کاهش تولید ناخالص داخلی منجر خواهد شد.

نرخ بیکاری ایران و ترکیه به درصد													
سال	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵
کشور	ایران	۱۲٫۲	۱۰٫۳	۱۲٫۱	۱۱٫۳	۱۰٫۶	۱۰٫۵	۱۲	۱۳٫۵	۱۲٫۳	۱۲٫۲	۱۰٫۴	۱۱٫۱
ترکیه	۱۰٫۵	۱۰٫۸	۱۰٫۶	۸٫۷	۸٫۹	۹٫۷	۱۲٫۶	۱۰٫۷	۸٫۸	۸٫۱	۸٫۷	۹٫۹	۱۰٫۲

منبع: بانک جهانی

جدول ۱۵

نمودار فوق بیانگر این نکته هست که علیرغم نزدیکی نرخ بیکاری در ایران و ترکیه، وضعیت ترکیه با توجه به برابر بودن جمعیت دو کشور، نسبتاً بهتر می‌باشد.

۵-۳-۶- روند سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی

روند سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران و ترکیه (درصد)													
سال	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	
کشور	ایران	۳۰٫۴	۲۸٫۹	۲۳٫۲	۲۰٫۲	۱۹٫۸	۲۹٫۸	۳۶٫۵	۴۳٫۸	۴۶٫۶	۳۰٫۵	۲۱	۲۰٫۵
ترکیه	۲٫۷۸	۱۰٫۳	۲۰٫۱۸	۲۲٫۰۵	۱۹٫۸۵	۸٫۶	۹٫۱	۱۶٫۱۸	۱۳٫۷۴	۱۳٫۵۶	۱۳٫۱۱	۱۸	

منبع: بانک جهانی

جدول ۱۶

با توجه به آمار بالا روند سرمایه‌گذاری در ایران در طول ۱۰ سال گذشته اغلب روند کاهشی داشته و میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در سال ۲۰۱۵ نسبت به سال ۲۰۰۴ حدود ۱ درصد کاهش داشته است. این در حالی است که در همین بازه زمانی روند سرمایه‌گذاری خارجی در ترکیه اغلب افزایش یافته و این میزان در سال ۲۰۱۵ نسبت به سال ۲۰۰۴، ۱۵ درصد افزایش را نشان می‌دهد. بر اساس آمار، روند صادرات ترکیه در طول ۱۵ سال گذشته رشدی معادل ۴ برابر را تجربه کرده و در همین مدت ایران رشد ۳ برابری داشته است. در سرمایه‌گذاری خارجی با توجه به شرایط تحریم‌ها و سایر مسائل ترکیه فاصله معنی‌داری با ایران پیدا کرده است. از آنجا که یکی از شاخص‌های مهم تأثیرگذار در اقتصاد و قدرت منطقه‌ای میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی است، عدم موفقیت در این بخش موجب عقب ماندن در بخش‌های مختلف

۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و دوم، بهار ۱۳۹۷ ———
اقتصاد و در نهایت قدرت منطقه‌ای خواهد شد و ترکیه شرایط بهتری را نیز کسب خواهد کرد.
در جدول زیر میزان صادرات و روند سرمایه‌گذاری خارجی در دو کشور ایران و ترکیه را می‌توان
مشاهده و مورد سنجش و ارزیابی قرار داد.

		سال			
		شاخص			
۲۰۱۵	۲۰۱۰	۲۰۰۰	۱۹۹۰	کشور	صادرات (میلیارد دلار)
۷۷۶	۱۱۸۸	۲۳،۵	۱۶،۵	ایران	
۲۰۰	۱۵۷	۵۳	۲۰	ترکیه	روند سرمایه‌گذاری خارجی (میلیارد دلار)
۲۰۵۰	۳۶۴۹	۱۹۳	۳۶۲	ایران	
۱۷۵۵۰	۹۰۱۰	۹۸۲	۶۸۵	ترکیه	

منبع: بانک جهانی

جدول ۱۷

۵-۳-۷- روند رشد گردشگری

ایران در سال ۲۰۱۵ رتبه ۹۷ از بین ۱۴۱ کشور جهان را به خود اختصاص داده است. در حالی که ترکیه در جایگاه ۶ قرار گرفته است که نتیجه یک دهه برنامه‌ریزی در این بخش می‌باشد.

همچنین ترکیه رتبه اول و ایران در جایگاه پنجم در بین کشورهای خاورمیانه در سال ۲۰۱۵

قرار گرفته است.^۱

روند رشد گردشگری در ایران و ترکیه												
											سال	
											کشور	
											میلیارد	
											میلیون	
۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰	۲۰۰۹	۲۰۰۸	۲۰۰۷	۲۰۰۶	۲۰۰۵	۲۰۰۴	ایران
۴،۰۸	۴،۲	۳،۳	۲،۴۸	۲،۴۹	۲،۶۳	۲،۲۶	۱،۹۸	۱،۹۵	۱،۴۶	۱،۰۲	۱،۳	درآمد
۵،۲۴	۴،۹۷	۴،۷۷	۳،۸۳	۳،۳۵	۲،۹۴	۲،۱۱	۲،۰۳	۲،۲۲	۲،۷۳	۱،۸۹	۱،۶۶	تعداد
۳۵،۴۵	۳۸،۷۶	۳۶،۱۹	۳۱،۵۶	۳۰،۳۰	۲۶،۳۲	۲۶،۳۳	۲۶،۴۴	۳۱،۶۶	۱۹،۱۴	۲۰،۷۶	۱۵،۸۹	ترکیه
۳۹،۴۸	۳۹،۸۱	۳۷،۷۹	۳۵،۷	۳۴،۶۵	۳۱،۳۶	۳۰،۱۹	۲۹،۷۹	۲۶،۱۲	۱۸،۹۱	۲۰،۲۷	۱۶،۸۳	تعداد

منبع: بانک جهانی

جدول ۱۸

بر اساس آمار فوق تعداد گردشگران و میزان درآمد ناشی از آن در ایران معادل ۳،۱۵ برابر افزایش یافته که این رقم در خصوص ترکیه حدود ۲،۳ برابر می‌باشد که نشان از رشد صنعت

۱. <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/9789284416899/10/18111>

— بررسی وضعیت قدرت منطقه‌ای ایران و ترکیه در چارچوب سند چشم‌انداز (۲۰۰۳ تا ۲۰۱۵) گردشگری در ایران دارد. اما با وجود این هنوز با اهداف برنامه ششم که باید تعداد گردشگران به ۸ میلیون نفر می‌رسید، فاصله دارد. و از طرف دیگر ترکیه به اعداد پیش‌بینی شده در صنعت توریسم در سند چشم‌انداز که ۵۰ میلیون گردشگر در پایان برنامه در سال ۲۰۲۳ است، بسیار نزدیک شده است.

اگر بخواهیم در یک جمع بندی کلی اختلاف سال ۲۰۱۵ را نسبت به سال‌های ۲۰۰۲، ۲۰۰۳ یا ۲۰۰۴ را از منظر اقتصادی بسنجیم، جدول زیر به تصویر کشیده خواهد شد.

ارزیابی حوزه اقتصادی (E) در فاصله ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۵							
رشد گردشگری	رشد سرمایه‌گذاری خارجی	بیکاری درصد	تورم درصد	درآمد سرانه دلار	GDP میلیارد	رشد اقتصادی درصد	
۳,۵۸	۲,۷۸	-۰,۹۹	۱,۱	۰,۶۳	۲۶۳۱	-۹,۴	ایران
		-	-				
۲۲,۶۵	۱۹,۵۶	۱۵,۲۲	-۰,۳	-۳۷,۳۹	۶۲۶۷	-۰,۳۵	ترکیه

منبع: بانک جهانی

جدول ۱۹

جدول بالا نشان می‌دهد ایران در حوزه اقتصادی به خاطر محدودیت‌های مختلف از جمله تحریم‌ها و کارآمد نبودن مدیریت و برنامه‌ریزی‌های اقتصادی و تصمیمات خلق‌الساعه از رقیب منطقه‌ای خود ترکیه عقب افتاده و رسیدن به جایگاه اول منطقه در بعد اقتصادی کاری بس دشوار به نظر می‌رسد.

۵-۳-۸- موقعیت ژئواکونومیک ایران و ترکیه

اگر چه قدرت اقتصادی یک کشور را شاخص‌های متعددی شکل می‌دهند، اما نفوذ در بازار سایر کشورها را می‌توان یکی از شاخص‌های کلیدی قدرت اقتصادی یک کشور و به طور کلی موقعیت ژئواکونومیک آن دانست. توان بالفعل ژئواکونومیک ایران در منطقه چشم‌انداز بسیار ضعیف. مقایسه میان جایگاه دو کشور ایران و ترکیه نشان دهنده آن است که نفوذ ترکیه در بازار منطقه با توانی بالاتر از ایران صورت پذیرفته و این امر نشانگر مزیت رقابتی بالاتر این کشور و کالاهای صادراتی آن در منطقه مورد بررسی است. ایران در مقایسه با ترکیه در جایگاه نسبتاً پایین تری قرار داشته و با تامین ۱,۷ درصد از واردات کالایی این کشورها، در رتبه چهاردهم فهرست قرار گرفته است. دو کشور دیگر منطقه یعنی عربستان و امارات نیز در این فهرست در جایگاهی برتر از ایران قرار دارند.

◊ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و دوم، بهار ۱۳۹۷ ———

برای برون رفت از وضع موجود، به مثابه الزامی استراتژیک برای کشور، پایان دادن به تعارض اهداف در سیاستگذاری کلان کشور واجد اهمیت است. به بیان دیگر بازاندیشی در مسیر قدرت‌یابی کشور ضروری است. به طور سنتی فهم غالب از قدرت ملی در کشور طی یک سده اخیر، فهمی نظامی-امنیتی بوده است. در چارچوب این فهم، نفوذ در سرزمین‌ها و کسب اهرم‌های ژئوپولتیکی اولویت اصلی سیاست خارجی و امنیتی کشور بوده است. این مسیر در سه دهه اخیر با حساسیت روزافزون قدرت‌های غربی و بسیاری از بازیگران منطقه‌ای روبرو بوده و قدرت‌یابی ایران را با هزینه‌ها و دشواری‌های متعددی مواجه ساخته است. افزون بر این پیگیری مسیر ژئوپولتیکی قدرت‌یابی باعث شده تا نقش اقتصاد به عنوان مولفه‌ای بنیادین در قدرت ملی به گونه‌ای روزافزون ضعیف گردد، از همین روست که در وضعیت کنونی عدم توازن آشکاری در مولفه‌های قدرت ملی ایران بروز یافته و ضعف اقتصادی به پاشنه آشیل کشور تبدیل شده است. (محسن شریعتی نیا، ۱۳۹۵: ۴۱-۲۹)

۵-۴- حوزه فرهنگ محیطی

بر اساس شاخص عملکرد محیطی^۱ (EPI) می‌توان تا حد زیادی وضعیت فرهنگ محیطی کشورها را مورد بررسی قرار داد. شاخص مذکور با بهره‌گیری از ۲۲ نشانگر که در چند مقوله سیاستی منعکس می‌شوند، برآورد می‌گردد. این دسته بندی‌های سیاستی شامل مقوله‌های زیر می‌باشد:^۲

بهداشت محیط، آب، آلودگی هوا، منابع آب، تنوع زیستی و زیستگاه، جنگل، شیلات، کشاورزی و تغییر آب و هوا و انرژی

کشور	شاخص عملکرد محیطی				
	سال	۲۰۰۶	۲۰۰۸	۲۰۱۰	۲۰۱۲
ایران	۵۳	۶۷	۷۸	۱۱۴	۸۳
ترکیه	۹۹	۷۲	۷۷	۱۰۹	۶۶

منبع: <https://epi.envirocenter.yale.edu/archives>

جدول ۱۹

۱. Environmental Performance Index

۲. <http://hr-vojdanani.blogfa.com/post/۲۴۱>

— بررسی وضعیت قدرت منطقه‌ای ایران و ترکیه در چارچوب سند چشم‌انداز (۲۰۰۳ تا ۲۰۱۵) ۵
جدول فوق نشان می‌دهد ایران و ترکیه از نظر شاخص عملکرد محیط زیست فاصله زیادی
از یکدیگر ندارند، هر چند در برخی بخش‌ها مانند منابع آب، جنگل، شیلات و آلودگی هوا ترکیه
شرایط بهتری نسبت به ایران دارد، اما در بخش‌هایی مانند تنوع زیستی، انرژی و کشاورزی
ایران می‌تواند شرایط مناسب‌تری از ترکیه را رقم بزند.

البته با توجه به بحران آب در جهان، ترکیه طی چند دهه اخیر با توجه به آشفته‌گی‌های
مختلف در کشورهای منطقه، اقدام به ساخت تعداد زیادی سد کرده است.

(مانند سد آتاترک و ایلیسو^۱) که موجب آسیب در کشورهای همسایه از جمله ایران شده و
در آینده نه چندان دور با مشکلات متعدد زیست محیطی مواجه خواهند شد.^۲

نکته دیگر در خصوص فرهنگ محیطی، آموزش می‌باشد. با مرور برنامه‌های پنج‌گانه توسعه
و علیرغم وجود قوانین لازم، در چند دهه اخیر محیط زیست آن چنان که شایسته است مورد
توجه قرار نگرفته است. در واقع، عدم توجه کافی و عدم اتخاذ تدابیر موثر در حوزه محیط
زیست، فجایع و بحران‌های محیط زیستی بسیاری را در مناطق مختلف کشور در پی داشته
است. (گلدوز، ۱۳۸۳: ۷۹-۷۰)

در ترکیه فعالیت تعدادی سازمان غیردولتی در حوزه آموزش‌های محیط زیستی برای مدارس
در قالب سمینارهای فردی با موضوعات خاص مانند فرسایش، جنگل‌ها، زباله‌ها و ... صورت
می‌گیرد. همچنین تأکید برنامه درسی جدید بر مشارکت فعال دانش‌آموز در فرآیند آموزش از
طریق فعالیت‌های مختلف و اقدامات معلم به عنوان یک تسهیل‌گر در امر یادگیری منجر به
رویکردی جامع در آموزش محیط زیستی در ترکیه شده است که توسعه آگاهی و دانش لازم
برای حفاظت از محیط زیست، استفاده عاقلانه از منابع طبیعی، بازیافت، محافظت در برابر
بلایای طبیعی و غیره را هدف خود قرار داده است.^۳

---

۱. سد ایلیسو، یکی از سدهای بزرگ در حال احداث در کشور ترکیه است که ساخت آن از سال ۲۰۰۶ شروع شد
و در سال ۲۰۱۹ به پایان خواهد رسید.

۲. <https://www.isna.ir/news/۹۶۰۳۱۱۰۶۷۲۷>

۳. Yıldız, Nese, ۲۰۰۶. Environmental Education in School in Turkey. Aalborg University, MSc in Environmental Management, Department of Development and Planning

۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و دوم، بهار ۱۳۹۷ ———
در نتیجه این اقدامات ترکیه توانسته تعدادی از چالش‌های زیست محیطی خود مانند آلودگی
هوا را حل کرده و یا بهبود بخشد. اما ایران هنوز در برخی حوزه‌ها مانند آب، آلودگی هوا،
فرسایش خاک و حتی انرژی با چالش جدی روبروست.^۴

۵-۵- مقایسه مؤلفه‌های سیاسی

۵-۵-۱- ساختار سیاسی و سیاست خارجی در ایران و ترکیه

جمهوری اسلامی نظامی مبتنی بر حکومت اسلامی است و زیربنای تشکیل این حکومت را
دین‌سالاری شکل داده‌است. ساختار سیاسی جمهوری اسلامی شامل مجلس خبرگان رهبری،
رهبر ایران، و قوه مجریه، قوه مقننه و قوه قضائیه است. همچنین مجمع تشخیص مصلحت
نظام و شورای عالی امنیت ملی، شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای عالی فضای مجازی،
شوراهای اسلامی شهر و روستا در آن فعالیت می‌کنند. رهبر بالاترین مقام رسمی و فرمانده کل
قوا محسوب می‌شود. استقلال قوا در قانون اساسی به رسمیت شناخته شده است.
حکومت ترکیه از نوع جمهوری دموکراسی پارلمانی و بر اساس اصل تفکیک قوا و مبتنی بر
اصل لائیسیتته و جدایی دین از دولت است. بر مبنای اصل تفکیک این ساختار از سه قوه مجریه،
مقننه و قضائیه تشکیل شده است.

ساختار سیاسی در ترکیه مبتنی بر نظام جمهوری است که در آن رئیس‌جمهور، رئیس دولت
است و با این عنوان جمهوریت ترکیه و وحدت ملت ترکیه را نمایندگی می‌کند؛ رئیس‌جمهور بر
اجرای قانون اساسی و عملکرد منظم و هماهنگ سازمان‌های دولتی نظارت دارد. نخست‌وزیر
مسئول امور اجرایی و رئیس کابینه است.

با توجه به مطالب مختصر فوق معلوم می‌شود علیرغم وجود نظام دموکراسی در دو کشور
ایران و ترکیه، ساختار سیاسی ماهیتاً با یکدیگر اختلاف دارند در حالی که نظام سیاسی ایران
مبتنی بر پیوند دین و دولت می‌باشد در ترکیه این ساختار بر جدایی آن دو تأکید دارند.

---

۴. <https://www.isna.ir/news/۹۳۰۶۰۸۰۴۶۸۲>

— بررسی وضعیت قدرت منطقه‌ای ایران و ترکیه در چارچوب سند چشم‌انداز (۲۰۰۳ تا ۲۰۱۵) ۵

۵-۲- تأثیرگذاری ایران و ترکیه در منطقه

با آغاز موج تحولات جهان عرب و با توجه به پیگیری منافع ناشی از تحولات توسط ایران و ترکیه، منافع دو کشور بسیار تحت تأثیر قرار گرفت. ترکیه از جمله بازیگرانی است که نقش پر رنگی در تحولات اخیر منطقه ایفا می‌نماید. از یک سو، الگوی دموکراسی ترکیه، به عنوان الگویی موفق در تلفیق اسلام و دموکراسی در بخش قابل توجهی از افکار عمومی و نخبگان جهان عرب مطرح شده که این امر به موازات بهره‌گیری ترکیه از ابزار میانجیگری، به افزایش قدرت و نفوذ منطقه‌ای ترکیه کمک شایانی نموده است. این مسئله ادامه فرآیندی است که پس از روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه آغاز شده بود (شفیعی و صبری، ۱۳۹۱: ۸۹).

در واقع تحولات منطقه عربی به سمت و سویی رفت که تحولاتی شگرف در آن روی داد که بازیگران قدرتمند منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در پی نفوذ و ایفای نقش مؤثر در آن هستند در میان بازیگران منطقه‌ای دو کشور ایران و ترکیه نقشی کلیدی دارند (همان، ۱۳۹۱: ۶۹). این تحولات باعث تغییر در تاکتیک‌ها و استراتژی‌های کشورهای منطقه شده است و بازیگران در صفحه شطرنجی قرار گرفته‌اند که باید به صورت صحیح حرکت نمایند. به دلیل گستردگی تحولات در خاورمیانه، شعارهای مربوط به سیاست خارجی ترکیه تا حدود زیادی تغییر یافته است (Duran ve Özdemir, ۲۰۱۲: ۱۸۱).

جمهوری اسلامی در تحلیلی بنیادی، تحولات رخ داده در جهان عرب را ناشی از بیداری اسلامی می‌داند. مقامات جمهوری اسلامی ایران تحولات جهان عرب (به استثنای سوریه) را متأثر از انقلاب اسلامی ۱۹۷۹ می‌دانند. در حقیقت این انقلاب در نتیجه به عنوان مظهر بیداری اسلامی عرب دیده می‌شود. امت مسلمان بر محور همان ارزش‌هایی است که هدایت انقلاب ایران بر آن قرار داشت، یعنی: سرنگونی "ظالم" و "عوامل غرب"؛ دشمنی نسبت به آمریکا و اسرائیل؛ حمایت از اقشار آسیب‌پذیر و تحت ستم در برابر "استکبار" قدرت‌های هژمونیک جهانی و کمک به ظهور خاورمیانه اسلامی (Bakir, ۲۰۱۱: ۲).

در مقایسه با جمهوری اسلامی ایران، تصویر ترکیه در جهان عرب در طول قرن بیستم، یک تصویر منفی بوده است. این تصویر طی چند سال گذشته بسیار تغییر کرده است و به دلایل زیر تصویری مثبت از ترکیه در افکار جهان عرب پدید آمده است.

- ظهور حزب عدالت و توسعه و تعدیل خوی سکولاریسم ضد اسلامی کمالیست‌های ترکیه و بازسازی ارتباط ترکیه با مسلمانان

◊ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و دوم، بهار ۱۳۹۷ ———
 - "صفر کردن مشکلات" در سیاست خارجی منطقه‌ای از جمله همسایگان.
 - موفقیت ظاهری ترکیه از تجربه دموکراتیک در منطقه‌ای اقتدارگرا و مدل اقتصادی با بهره‌وری بالای ترکیه و رشد صادرات.
 - موفقیت ظاهری ترکیه در برقراری تعادل میان مذهب، سکولاریسم و آزادی مردم.
 - رشد آشنایی با فرهنگ و جامعه ترکیه از طریق سریال‌های آبکی^۱ تلویزیونی محبوب، صادرات محصولات و گردشگری به ترکیه.
 - موضع‌گیری ترکیه در برابر استفاده آمریکا از پایگاه‌های خود در حمله به عراق در سال ۲۰۰۳،
 - سرزنش کردن اسرائیل توسط نخست‌وزیر اردوغان در طول جنگ غزه از دسامبر ۲۰۰۸ تا ژانویه ۲۰۰۹ و بعد از حادثه ناوگان غزه در می ۲۰۱۰ (Salem, ۲۰۱۱: ۱).
 ترکیه به دنبال نشان دادن این است که ملت‌های منطقه در نهایت اشتیاق به دموکراسی دارند. به این ترتیب، ترکیه نقش خود را به عنوان حمایت‌کننده از خواسته‌های مردمی می‌بیند و بر این باور است که پشتیبان دموکراسی، آزادی و حقوق بشر باشد (Bakir, ۲۰۱۱: ۲).
 ترکیه به دنبال این بوده و هست که مدل حزب عدالت و توسعه در کشورهای گرفتار تحولات و برای دولت‌های جدید در این کشورها حاکم گردد. مدل الگویی ترکیه مبتنی بر دموکراسی، عقلانیت سیاسی، اعتدال اسلامی، کثرت‌گرایی سیاسی، حاکمیت قانون و سیاست خارجی مستقل که با قواعد، مقررات و هنجارهای مختلف بین‌المللی در تضاد نیست در کنار حمایت‌های بین‌المللی می‌باشد. (شفیعی و صبری، ۱۳۹۱: ۷۱-۷۰). (Alpaslan, ۲۰۱۲: ۳)
 به طور کلی با بررسی واکنش‌های ترکیه به تحولاتی که در خاورمیانه در حال روی دادن است، مشخص می‌شود که انگیزه‌های متفاوتی در پس اقدامات حساب شده ترکیه در خصوص هر وضعیت وجود دارد. سیاست خارجی متناقض ترکیه در قبال تحولات اخیر خاورمیانه موجب شد که بعضی دچار شگفتی شوند که سیاست خارجی ترکیه واقعاً چیست. سیاست به صفر رساندن مشکلات با همسایگان تا حد زیادی نامشخص و ناملموس است و چیزی است که با توجه به موقعیت تغییر می‌کند (حافظیان، ۱۳۹۰: ۲۱).

---

۱. soap operas

— بررسی وضعیت قدرت منطقه‌ای ایران و ترکیه در چارچوب سند چشم‌انداز (۲۰۰۳ تا ۲۰۱۵) —
سیاست خارجی ترکیه با استناد به سند چشم‌انداز، به دنبال شکل‌دهی به عناصر مهم‌تری از جذابیت‌های ترکیه در منطقه است. به طوری که بر اساس نظرسنجی بنیاد تی.ای.اس.ای^۲ در هشت کشور خاورمیانه (ایران، عراق، سوریه، عربستان، فلسطین، لبنان، اردن و مصر) ۷۸٪ افکار عمومی این کشورها معتقد بودند ترکیه بایستی نقش بیشتری در منطقه خاورمیانه داشته باشد (Akgün, ۲۰۱۱: ۱۲). همچنین در طی این سال‌ها حجم مسافرت‌های توریستی به ترکیه از سوی کشورهای منطقه در حال افزایش بوده است. همچنین توسعه روابط اقتصادی ترکیه با کشورهای منطقه از جمله سیاست‌های اولویت‌دار آنکارا در طی چند سال گذشته بوده است. در نتیجه این سیاست‌ها منجر به تنوع بازارهای گسترده و وابستگی کمتر به اروپا برای بهبود وضعیت اقتصادی شده است.

حجم کل تجارت خارجی ترکیه با اتحادیه اروپا در سال ۱۹۹۶ بالغ بر ۵۶٪ بود، که این میزان در سال ۲۰۰۸ به ۴۴٪ سقوط نمود، در نقطه مقابل حجم کل تجارت ترکیه با کشورهای منطقه خاورمیانه از ۹٪ در سال ۱۹۹۶ به ۱۹٪ افزایش یافته است (Altunışık, ۲۰۱۰: ۲۳).

۵-۳- نفوذ ایران و ترکیه در کشورهای عربی حوزه خلیج فارس

بخشی از روابط ایران با کشورهای حوزه خلیج فارس تحت تأثیر حضور پررنگ نظامی - امنیتی ایالات متحده در منطقه است. در واقع ایالات متحده به منظور اتمام پروژه‌های ناتمام خود در خاورمیانه، از این به بعد نیز مانند سال‌های اخیر بر یک استراتژی حضور پر هزینه و پر مخاطره مستقیم و فزاینده در خلیج فارس و به حمایت و ائتلاف با برخی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس متکی خواهد بود (Rathmel and eds, ۲۰۰۳).

جمهوری اسلامی ایران به دلیل داشتن مرز طولانی، موقعیت استراتژیک و اشراف بر تنگه هرمز نقش مؤثری را در امنیت منطقه ایفا می‌کند. نظام امنیت منطقه‌ای در خلیج فارس بدون ایران امکان‌پذیر نیست و از طرفی ایران نمی‌تواند بدون شرکت مؤثر به آن ملحق شود. ایران از ابتدا با طرح‌های امنیتی پیشنهادی که متضمن حضور نیروهای بیگانه از جمله آمریکا و شوروی بوده مخالفت کرده است. ایران در مقابل طرح «شش به علاوه دو»، خواستار ایجاد سیستم منطقه‌ای متشکل از شورای همکاری به علاوه ایران و عراق گردید. (ستوده، ۱۳۸۰: ۱۷۲).

---

۲. Economic and Social Studies Foundation

۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و دوم، بهار ۱۳۹۷ —

ترک‌ها و عرب‌ها پس از فروپاشی امپراتوری عثمانی با خصومت متقابل به یکدیگر نگاه می‌کردند، برخی صاحب‌نظران استدلال می‌کنند که ترکیه می‌تواند به نهادها و ساخت‌های منطقه‌ای توسعه دولت کشورهای شورای همکاری خلیج فارس و همچنین در ایجاد سازوکارهای نهادی برای حل بحران‌های بالقوه و کاهش معضل امنیتی در خلیج فارس کمک کند. این موضوع می‌تواند به ترکیه نیز که دارای اقتصاد قوی و منافع سیاسی با همه طرف‌های مربوط به امنیت خلیج فارس است، کمک کند (Başkan, ۲۰۱۱: ۱۵۹). بر این اساس ترکیه یک خیز جدی برای نزدیکی به عربستان و اعضای شورای همکاری خلیج فارس برداشته است و سیاست حزب عدالت و توسعه در این زمینه مبتنی بر اصل اتخاذ سیاست منطقه‌ای پویا و پیشگیرانه می‌باشد. کشورهای حاشیه خلیج فارس از ترس ایران با قابلیت‌های هسته‌ای به ترکیه نزدیک‌تر می‌شوند. به این ترتیب از نظر این کشورها، همکاری استراتژیک در حال رشد بین ترکیه و آنها ممکن است به ایجاد توازن میان قدرت ایران و قدرت آنان در خلیج فارس کمک کند. در راستای این تلاش‌ها، وضعیت ترکیه در خلیج فارس به طور رسمی در سال ۲۰۰۸ بر اساس یک یادداشت تفاهم امنیت امضاء شده میان این کشور و کشورهای خلیج فارس ساخته شد. در این سند، ترکیه به عنوان اولین دولتی که شریک استراتژیک شورای همکاری خلیج فارس می‌باشد، به رسمیت شناخته شد.^۱ امروز روابط ترکیه و شورای همکاری خلیج فارس ماهیتی دلگرم‌کننده دارد که بخشی از آن به دلیل مشکلاتی است که این کشورها در محیط خود با آن روبرو هستند (Aras, ۲۰۰۵: ۸۹).

بنابراین روابط ترکیه با کشورهای شورای همکاری خلیج فارس از آن لحاظ در بلندمدت به ضرر ایران خواهد بود که وضعیت سود و منافع را در منطقه خلیج فارس عددی ثابت در نظر بگیریم. در این حالت نزدیکی هر چه بیشتر ترکیه به کشورهای حوزه خلیج فارس، ضمن اینکه این کشور را در محیط امنیتی مستقیم ایران قرار می‌دهد، سود از دست رفته در روابط ایران و کشورهای این منطقه را نیز در پی خواهد داشت و تأثیر منفی بر امنیت ملی ایران دارد.

---

۱. نگاه کنید به (Lindenstrauss and Guzansky, ۲۰۱۱)

۵-۵-۴- عراق

با توجه به تحولات عراق پس از حمله آمریکا و همزمان با رشد و گسترش همکاری‌های اقتصادی ترکیه و ایران، هر دو در بسط نفوذ سیاسی و اقتصادی خود در عراق، با یکدیگر رقابت می‌کنند. ایران و ترکیه هر دو به خوبی واقفند که منافی در آینده بی ثبات عراق ندارند اما هر یک تمایل دارند آینده عراق هماهنگ با چارچوبی باشد که مدنظر آنها است. در حالی که ایران یک کشور با حکومت شیعه و بدون وابستگی به غرب را ترجیح می‌دهد، ترکیه به دنبال دولتی ائتلافی در عراق است که در آن نمایندگان سنی مذهب نیز حضور داشته باشند. در حقیقت روابط ترکیه و عراق تحت تأثیر مؤلفه‌هایی همچون چشم‌داشت ترکیه به شمال و استان‌های نفت‌خیز عراق، اختلاف بر سر آب رودخانه‌های دجله و فرات و مسئله کردها است. (واحدی، ۱۳۸۷: ۲۲۸).

۵-۵-۵- فراز و فرودهای روابط دو قدرت منطقه (ایران و ترکیه)

پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و شکل‌گیری نظام جمهوری اسلامی، اختلافات ایدئولوژیک میان دو نظام، (ایران) اسلامی شیعی و (ترکیه) لائیک آغاز گردید؛ اما ایران به دلیل جنگ با عراق و ترکیه به دلایل اقتصادی نیاز به روابط خوب را احساس کردند. همچنین هر دو از نفوذ اتحاد جماهیر شوروی می‌ترسیدند. بنابراین دو کشور خصومت ایدئولوژیک را برای حفظ روابط مناسب و معقول کم‌اهمیت شمردند (Gundogan, ۲۰۰۳: ۱). روابط دوجانبه ایران و ترکیه نیز در طول دهه ۱۹۹۰ همچون تاریخ روابط دو کشور، با فراز و فرودهایی همراه بود. روابط دو کشور در این دهه غیردوستانه بود. اولین مشکل که توسط وزارت خارجه ترکیه مورد ادعا قرار گرفت، مربوط به (ظن ترک‌ها) کمک تدارکاتی ایران به گروه پ.ک.ک (Aras, ۲۰۰۶: ۶۶) (Akram, ۲۰۱۰: ۱۲) و ارتجاعیون اسلامی بود (Aras and Karakaya Polat, ۲۰۰۸: ۴۹۶). مشکل دیگر، درگیری‌های ایدئولوژیک بین دو کشور بود. از طرفی ایران در روابط خود با سایر کشورها همواره بر ارزش‌های اسلامی و انقلابی تأکید خواهد داشت. در سوی دیگر دولت‌های جمهوری ترکیه نیز بر الگوی لائیسیم و غرب-گرایی در روابط با سایر کشورها تأکید داشته‌اند. به همین علت روابط سیاسی دو کشور در

---

۱. Islamist reactionaries

۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و دوم، بهار ۱۳۹۷ ———

بسیاری از دوره‌ها با پیش‌زمینه‌های رقابتی صورت پذیرفته است. به عبارتی دو کشور حتی در زمان داشتن روابط مناسب سیاسی، به چشم رقیب به طرف مقابل نگریسته‌اند (Özcan, ۱۹۹۹). پس از به قدرت رسیدن حزب عدالت و توسعه، مناسبات سیاسی و اقتصادی ایران و ترکیه به طور چشمگیری افزایش یافت؛ همچنین پس از روی کار آمدن احمدی‌نژاد، روابط ایران و ترکیه در حوزه‌های سیاسی، امنیتی، اقتصادی و فرهنگی رو به گسترش نهاده است (Svet, ۲۰۰۶: ۷۴).

مجموعه تحولات داخلی در ایران و ترکیه بین سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۵ و تحولات منطقه‌ای و بین‌المللی در همین سال‌ها سبب گردیده که روابط دو کشور از نقطه منفی (تشن در روابط) عبور کند و به سطح نقطه مثبت (اعتماد دوجانبه) ارتقاء یابد. اگرچه تحولات اخیر جهان عرب و به ویژه بحران سوریه تأثیر بسیار منفی در روابط دو کشور گذاشته است اما با وجود این ترکیه می‌داند که ایران فرصت‌های اقتصادی فراوانی را با توجه به تحریم‌ها برای این کشور ایجاد می‌کند و از طرف دیگر ایران با در نظر گرفتن فشارهای سیاسی و اقتصادی، درصدد حفظ روابط با ترکیه است. (Guzansky and Lindenstrauss, ۲۰۱۱: ۲).

۵-۵-۶- توان دفاعی

در بخش نظامی با تحریم‌های بین‌المللی در سال‌های اخیر فشار زیادی بر روی ایران وارد شده است، تجهیزات نظامی ایران عمدتاً قدیمی هستند و در برابر تجهیزات روز دنیا عملکرد خوبی ندارند با این حال مهندسان داخلی سعی کردند با تولید موشک‌ها، ناوها و جنگنده‌ها به خودکفایی برسند که تا حد زیادی هم توفیق داشته‌اند. اما در مقابل، ارتش ترکیه علاوه بر تجهیزات خوبی که در داخل کشور تولید می‌کند، دست به خرید ناو، جنگنده و سلاح‌های پیاده‌نظام از کشورهای غربی زده و ارتش خود را حسابی قدرتمند کرده است. در جدول زیر می‌توان یک مقایسه کلی از قدرت نظامی ایران و ترکیه را مشاهده کرد.^۱

کشور	ایران	ترکیه
آخرین رتبه نظامی	۲۲	۸
جمعیت	بیش از ۸۰ میلیون نفر	حدود ۸۰ میلیون نفر

۱. <http://news.ern-co.com/?p=۱۱۱۶۵>

— بررسی وضعیت قدرت منطقه‌ای ایران و ترکیه در چارچوب سند چشم‌انداز (۲۰۰۳ تا ۲۰۱۵) —

نیروی انسانی در دسترس	نزدیک به ۴۷ میلیون نفر	۴۲ میلیون نفر
نیروی آماده به خدمت	۳۹ میلیون نفر	۳۵ میلیون نفر
نیروی نظامی فعال	۵۴۵ هزار نفر	۴۱۰ هزار نفر
نیروی نظامی پشتیبانی	۱۸۰۰۰۰ نفر	۱۸۵۰۰۰ نفر
رسیدن به سن نظامی (سالانه)	۱۳۹۲۰۰۰ نفر	۱۳۷۰۰۰۰ نفر
تانک	۲۴۰۰	۳۶۰۰
خودروی زره پوش جنگی	۱۵۰۰ دستگاه	۸۵۳۰
توپخانه	۳۱۰۰	۲۱۵۰
سیستم پرتاب موشکی	۸۸۰	۶۴۶
مجموع هواپیما	۴۸۰	۹۹۰
جنگنده	۱۳۷	۱۵۵
هواپیمای آموزشی	۸۰	۲۴۵
هلیکوپتر	۱۲۰	۴۲۰
هلیکوپتر تهاجمی	۲۸	۴۰
ناوچه	۱۰	۱۶
رزم ناو	۲	۸
زیردریایی	۳۱	۱۴
مهارت در مین‌های جنگی	۵	۱۹
بودجه نظامی	۶,۵ میلیارد دلار	۱۸ میلیارد دلار

جدول ۲۰

رشد نرخ هزینه نظامی در ایران و ترکیه													
سال	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵
ایران	۲,۴۲	۲,۷۶	۳	۲,۶۷	۲,۶۹	۳	۲,۷۶	۲,۳۷	۲,۷۳	۲,۲۲	۲,۲۴	۲,۷	
ترکیه	۳,۳	۲,۷	۲,۴	۲,۴۲	۲,۲۷	۲,۲۴	۲,۵۴	۲,۳۲	۲,۱	۲,۰۵	۱,۹۷	۱,۹	۱,۸۵

منبع: بانک جهانی

جدول ۲۱

در ترکیه بیش از ۹۰ سلاح هسته‌ای آمریکایی وجود دارد. این کلاهک‌های هسته‌ای، همان مواردی هستند که آمریکا در پایگاه نظامی اینجریلیک در نزدیکی آنکارا، مستقر کرده است.^۱ ایران با توسعه دانش موشکی خود به قوی‌ترین یگان موشکی منطقه تبدیل شده و با انواع موشک‌های زمین به زمین، ساحل به دریا، زمین به هوا، هوا به هوا و هوا به زمین، قدرت خود را

۱. <http://www.aerospacetalk.ir/vb/showthread.php?t=۵۳۱۷۵>

۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و دوم، بهار ۱۳۹۷ ———
برای جلوگیری از هرگونه تهدید نظامی افزایش داده است. مانند موشک سجیل با ۲۰۰۰
کیلومتر برد، موشک‌های کلاس قدر در سه مدل اف، اچ و اس، موشک عماد با ۱۷۰۰ کیلومتر
برد و ...

۵. راهکارها

۶-۱- حوزه اجتماعی

- اصلاح ساختار دولتی و کم کردن شرایط دخالت دولت در تصدی‌گری‌ها
- شناسایی مزیت‌های نسبی کشور و قابلیت‌های دستگاه‌های اجرائی کشور
- تعیین یک سازمان عالی بعنوان متولی دستیابی به اهداف سند
- شفاف‌سازی سیاست‌ها، قوانین، برنامه‌ها، و اقدامات مختلف برای مردم، سرمایه‌گذاران
داخلی و خارجی

- حذف دستگاه‌های نظارتی مختلف در عرض هم و اصلاح آنها جهت تأثیرگذاری بیشتر
- پاسخگو کردن دستگاه‌های متولی در سیاست‌ها و قوانین موضوعه و پرهیز از
مصلحت‌اندیشی‌های قانون شکنانه
- تدوین یک چارچوب کلان و اجماع تمام جریان‌های سیاسی، گروه‌های مرجع، بخش
خصوصی و آحاد مردم
- پرهیز از ایجاد نوسانات فراوان، فراز و نشیب‌های زیاد در سیاست‌گذاری
- ضرورت ایجاد ساختارهای انگیزش مناسب فردی و اجتماعی برای شکل‌گیری رشد پایدار
و تحقق اهداف امنیت انسانی
- نهادینه شدن تقدم اهداف ملی و عمومی بر اهداف فردی و گروهی و ...
- مدیریت امور براساس سیستم‌ها و ساختارها نه افراد

۶-۲- حوزه فناوری

- توجه اساسی به منابع انسانی، گسترش تحقیق و توسعه و انتقال فناوری نوین و کارآمد
- ظرفیت‌سازی و توانمندسازی جامعه، با تکیه بر علوم و فناوری نوین

- بررسی وضعیت قدرت منطقه‌ای ایران و ترکیه در چارچوب سند چشم‌انداز (۲۰۰۳ تا ۲۰۱۵) ◊
- طراحی یک سیستم نرم افزاری که بتوان قابلیت‌ها و نیازها را در یک شبکه ملی به صورت روز آمد نگهداری و مورد استفاده قرار دهد (یکپارچه سازی مدیریت استراتژیک در دنبال نمودن اهداف سند)
  - توسعه مبتنی بر دانش و دانایی محوری

۶-۳- حوزه اقتصادی

- مهندسی مجدد ساختار و استراتژی اقتصادی کشور و ایجاد ثبات اقتصادی،
- توجه به نهادسازی و تنظیم قوانین و مقررات ثبات کلان اقتصادی
- تشویق و هدایت منابع پس‌اندازی به امر سرمایه‌گذاری‌های مولد و توسعه‌بخش مالی در اقتصاد ایران به عنوان یک قاعده کلی و پذیرفته‌شده در سیاست‌گذاری کلان
- افزایش درجه رقابت‌پذیری اقتصاد، توسعه مشارکت بخش خصوصی در اقتصاد
- افزایش درجه همگرایی اقتصادی و تجاری در سطح منطقه آسیای جنوب غربی و بین‌الملل و افزایش اندازه تجارت و تولید کالا و خدمات در سطح گسترده‌تر از جغرافیای ملی
- اتخاذ حرکت صحیح در راستای تنظیم فعالیت‌های اقتصادی در موضوع مقابله با فساد اقتصادی
- اهمیت حیاتی توجه به تولید در بخش‌های مختلف در برنامه‌ریزی‌ها ضمن استفاده از ظرفیت نفت،
- بستر سازی برای فعالیت بخش خصوصی و ایجاد شرایط مناسب برای امنیت سرمایه‌گذاری و تضمین سود سرمایه
- تعامل سازنده با اقتصاد جهانی و نفوذ در بازارهای منطقه‌ای و بین‌المللی و تعامل سازنده با تمام بخش‌های اقتصادی سایر کشورها
- جلب سرمایه‌های خارجی و اطمینان برای سرمایه‌گذاران داخلی

۶-۴- حوزه فرهنگ محیطی

- ضرورت ایجاد مدیریت واحد و یکپارچه از طریق اجماع دولت، سازمان منابع طبیعی، سازمان محیط زیست، شهرداری و تمامی ارگان‌های ذی‌ربط جهت هم‌افزایی و بهره‌گیری از قوانین

۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و دوم، بهار ۱۳۹۷ ———
سازمان ملل و تجارب کلان شهرهای جهانی، در راستای حل معضلات و بحران‌های محیط
زیست،

- توسعه روش‌های نوین آبیاری کم مصرف،
- گسترش و ترویج زمین‌های زراعی با مصرف کم و مقاوم به خشکی،
- نظارت مستمر بر میزان آب قابل تخصیص به کشاورزی در هر دشت و تدوین برنامه
نظارت فصلی
- آموزش و فرهنگ سازی به منظور افزایش سطح آگاهی مردم و مشارکت مستقیم مردم
در مدیریت منابع آب
- تعیین میزان واقعی آلاینده‌های هوا و توصیف کیفیت آن در مقایسه با شرایط استاندارد و
اطلاع‌رسانی صحیح به مردم،
- طرح‌های اجرایی مدیریت آب در فصول بارش برای افزایش رطوبت زمین و ایجاد پوشش
گیاهی،
- تهیه طرح‌های مشارکتی در قالب بیابان‌زدایی اقتصادی جهت استفاده از توان و سرمایه
بخش خصوصی و جوامع محلی در اجرای طرح‌های مقابله با بیابان‌زایی و بیابان‌زدایی،
- جایگزینی سوخت‌های فسیلی و استفاده از سوخت‌های طبیعی و پاک،
- افزایش فضای سبز سطح شهری، پارک‌های جنگلی و پوشش گیاهی سبز در حومه شهر،
- افزایش ایستگاه‌های سنجش آلودگی هوا جهت پوشش دادن فضای شهری در راستای
سنجش آلودگی هوا به منظور داشتن به روزترین اطلاعات برای برنامه‌ریزی‌های دقیق کنترل
کننده آلودگی.^۱

۶-۵- حوزه سیاسی

- تأثیر سازنده ایران در حل و فصل بحران‌های منطقه‌ای از طریق:
- کسب موقعیت برتر به عنوان بزرگترین کشور منطقه با پیشینه و غنای تاریخی کهن و
موقعیت استراتژیک؛
- اتحاد سیاسی، اقتصادی و فرهنگی جهان اسلام؛

---

۱. <http://karayionline.com/irans-environmental-crisis/>

— بررسی وضعیت قدرت منطقه‌ای ایران و ترکیه در چارچوب سند چشم‌انداز (۲۰۰۳ تا ۲۰۱۵) ۵

- تشنج‌زدایی و پیشبرد صلح و امنیت در سطح منطقه و جهان به همراه اعتمادسازی
- حسن همجواری با همسایگان و ارتقای اعتماد فی‌مابین از طریق اجرای اقدامات اعتمادساز
- اعلام خاورمیانه به عنوان منطقه‌ای عاری از سلاح‌های کشتار جمعی
- تحرک فعالیت دیپلماتیک گسترده و حضور موفق در جهان اسلام و مجامع بین‌المللی
- التزام عملی به رعایت و معاهدات بین‌المللی
- طرح و ترویج ایده گفتگوی مذاهب، فرهنگ‌ها و تمدن‌ها؛
- محکومیت مستمر اسرائیل به عنوان کانون شرارت در منطقه و احقاق حقوق ملت مظلوم فلسطین؛
- مشارکت فعال در اعطای کمک‌های بشردوستانه به جامعه بین‌الملل
- استفاده از قدرت ساختاری
- ابتکار عمل، گفتمان‌سازی و مهار تهدیدها

نتیجه‌گیری

از مطالب و آمارهای ارائه شده در حوزه‌های مورد مطالعه می‌توان چنین نتیجه گرفت که ایران نسبت به آنچه که در سند چشم‌انداز پیش‌بینی شده، در اغلب حوزه‌ها عقب‌تر می‌باشد و با روند کنونی امکان دستیابی به قدرت اول منطقه در موارد پیش‌بینی شده بعید به نظر می‌رسد مگر آنکه برنامه‌ریزی‌ها و تلاش‌های زیادی برای جبران صورت گیرد که می‌تواند حتی‌الامکان در برخی از حوزه‌ها به جایگاه مناسبی در منطقه دست یابد.

در راستای افزایش قدرت منطقه‌ای، جمهوری اسلامی ایران بر خلاف ترکیه که در صدد افزایش آن تنها از طریق پیشینه کردن منافع ملی دارد، تحت تأثیر اصول اولیه انقلاب اسلامی و ارزش‌ها و ایدئولوژی خاص اسلامی قرار دارد. این اصول در کنار برخی تحولات مانند پرونده هسته‌ای، آمریکا و اسرائیل ستیزی و غیره باعث گردیده تا رویکرد ایران در قبال برخی ناعدالتی‌های سیستم، تهاجمی باشد. لازمه رویکرد تهاجمی، سیاسی - امنیتی نمودن بسیاری از مسائل است. در حالی که ترکیه مشخصاً پس از روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه رویکرد اقتصادمحور متکی بر منافع ملی ترکیه اتخاذ نمود؛ بر این اساس سران حزب عدالت و توسعه کمتر حاضر به عقب نشینی از منافع اقتصادی به دلایل سیاسی بوده‌اند. این تفاوت رویکرد دو

۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و دوم، بهار ۱۳۹۷ —

کشور در خاورمیانه بین سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۵ برجسته‌تر می‌باشد. جمهوری اسلامی ایران در حالی که سعی می‌کند بر ساختار سیاسی دولت‌های منطقه دسترسی یابد، ترکیه سعی در بالا بردن تعاملات اقتصادی خود با کشورهای منطقه است و در گام بعدی بالا بردن تعاملات سیاسی را در دستور کار قرار می‌دهد. مجموع شرایط داخلی، زیرسیستم منطقه‌ای خاورمیانه و ساختار نظام بین‌الملل بر اتخاذ رویکرد سیاسی - امنیتی توسط ایران و رویکرد اقتصادی - تجاری توسط ترکیه در خاورمیانه بین سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۵ مؤثر بوده‌اند.

از آنجایی که در منطقه بازیگران فرامنطقه‌ای مانند آمریکا حضور دارند و قدرت سخت ایران و ترکیه در مقایسه با آن‌ها قابل مقایسه نیست، این دو کشور در صدد افزایش قدرت نرم خود هستند؛ تا از این طریق و با ترکیب قدرت سخت و نرم از قدرت هوشمند به نحو احسن بهره‌برداری کنند. اولین ابزاری که ایران و ترکیه برای افزایش نفوذ خود استفاده می‌کنند موقعیت استراتژیک هر دو کشور است که به عنوان رابط بین شرق و غرب ایفای نقش می‌کند. دوم این که، ایران و ترکیه سعی می‌کنند با ایجاد یک دموکراسی نسبتاً پایدار و میزانی از رشد و توسعه، به عنوان دو کشور مسلمان در منطقه که الگوی قابل ملاحظه‌ای برای سایر کشورهای مسلمان در زمینه دموکراسی و مدرنیزاسیون به شمار روند. سوم این که، ایران و ترکیه تاریخی طولانی با کشورهای خاورمیانه و قفقاز و آسیای مرکزی تا افغانستان و سایر کشورهای اسلامی دارند؛ این گذشته تاریخی و روابط فرهنگی باعث تسهیل روابط و نفوذ ایران و ترکیه در این کشورها شده است. ایران و ترکیه همچنین قربت‌های زیادی با کشورهای منطقه دارند. بنابراین ابزارها و دارایی‌های موجود، قدرت نرم ایران و ترکیه را در موقعیت منحصر به فردی قرار می‌دهد.

اگر بخواهیم یک ارزیابی کلی از عوامل و مؤلفه‌های ششگانه مورد بررسی در مقاله را ارائه کنیم، شاخص لگاتوم، معیار مناسبی برای این موضوع می‌باشد.

شاخص رفاه لگاتوم کشورها با نه زیر شاخص کلی و ۸۹ متغیر خرد مورد ارزیابی قرار می‌دهد.^۱

زیر شاخص‌های کلی عبارت‌اند از:

۱. <http://hamshahrionline.ir/details/۲۳۸۳۴۱>

— بررسی وضعیت قدرت منطقه‌ای ایران و ترکیه در چارچوب سند چشم‌انداز (۲۰۰۳ تا ۲۰۱۵) اقتصاد، کارآفرینی و فرصت، حکمرانی، سرمایه اجتماعی، آزادی فردی، آموزش، سلامت، ایمنی و امنیت و محیط زیست. که تا حد زیادی حوزه‌های ششگانه اجتماعی، فناوری، اقتصادی، فرهنگ محیطی، سیاسی و ارزش‌ها را در برمی گیرد.

رتبه ایران در اغلب نه حوزه، در نیمه پایینی جدول قرار دارد و بهداشت و آموزش تنها حوزه‌هایی هستند که ایران در نیمه بالایی جدول قرار گرفته است.

شاخص رفاه لگاتوم							سال
۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰	۲۰۰۹	کشور
۱۰۶	۱۰۷	۱۰۱	۱۰۲	۹۷	۹۲	۹۴	ایران
۷۸	۸۶	۸۷	۸۹	۷۵	۸۰	۶۹	ترکیه

منبع: <http://www.prosperity.com>

جدول ۲۲

جدول فوق نشان می‌دهد که ترکیه در طول سال‌های گذشته در اغلب شاخص‌ها و زیرشاخص‌ها بطور کلی وضعیت بهتری از ایران داشته است و در طول سه چهار سال اخیر عملکرد ترکیه بهتر از ایران بوده و در عین حال با اختلاف حدود ۳۰ پله از ایران در رتبه بالاتری قرار گرفته است هر چند در برخی از شاخص‌های فرعی ایران رتبه بهتری نسبت به ترکیه دارد. اگر این آمار را ملاک پیشرفت، توسعه و رفاه در منطقه و جهان در نظر بگیریم، در اینصورت رسیدن به جایگاه اول در منطقه با توجه به روند طی شده در سال‌های پس از اجرای سند چشم‌انداز، امری بسیار دشوار و دور از دسترس خواهد بود، مگر اینکه انقلابی در برنامه ریزی‌ها و مدیریت حوزه‌های مختلف با تلاش‌های شبانه‌روزی صورت گیرد.

۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و دوم، بهار ۱۳۹۷ —

منابع:

الف: منابع فارسی

- اسلاتر، ریچارد آلن، (۱۳۸۵)، **دانش واژه آینده پژوهی**، مترجم مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی.
- حافظیان، محمد حسین، (۱۳۸۳)، «**ترکیه نخبگان سیاسی - نظامی و چالشهای دموکراسی**»، مجله راهبرد، شماره سی و یکم.
- ستوده، محمد، (۱۳۸۰)، «**سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و ساختار نظام بین الملل**»، فصلنامه علوم سیاسی، سال چهارم، شماره ۴ (پیاپی ۱۶).
- شریعتی نیا محسن و عابدین مقانکی محمدرضا (۱۳۹۵)، **مقایسه توان ژئواکونومیک ایران و ترکیه در جنوب غرب آسیا**، بررسیهای بازرگانی، شماره ۷۸، مرداد و شهریور.
- شفیع، حسن و محسن صبری، (۱۳۹۱)، «**واکاوی عوامل موثر بر آینده روابط ایران و ترکیه**»، فصلنامه مطالعات خاورمیانه، سال نوزدهم، شماره ۶۸.
- صنایع گلدوز، ساناز، (۱۳۸۳)، «**ضرورت آموزش و ارائه راهکارهای آموزشی در جهت بهینه‌سازی و ارتقای فرهنگ محیط زیستی جامعه**»، فصلنامه محیط زیست، بهار ۱۳۸۳، شماره ۴۱.
- عیوضی، محمدرحیم، (۱۳۸۸)، «**مدیریت رسانه‌ای و مهندسی افکار عمومی**»، مطالعات تربیتی و روان شناسی، سال دهم، شماره ۲.
- ملکی فر، عقیل و همکاران، (۱۳۸۵)، **الفبای آینده‌پژوهی اندیشکده صنعت و فناوری (آصف)**.
- منزوی، مسعود، سراجی پیم، علی‌آقا، (۱۳۸۶)، **محیط شناسی راهبردی بر اساس تحلیل روند و مدل STEEP(V)**، ماهنامه نگرش راهبری، شماره ۸۵ و ۸۶.
- واحدی، الیاس، (۱۳۸۷)، «**رویکرد احزاب بزرگ ترکیه در زمینه سیاست خارجی**»، در **بهزاد احمدی لفورکی، ترکیه حال و آینده**، تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.

ب: منابع لاتین

- Akram, Sarah, (۲۰۱۰), "Turkey and The Middle East," Strategic Studies
- Akbaş, Zafer, (۲۰۱۲), "Ortadoğu"Da Değişim Süreci Ve Türk Dış Politikası", Akademik Yaklaşımlar Dergisi, Cilt: ۳, Sayı: ۱.
- Akgün ve Senyücel Gündoğar, ۲۰۱۲a: ۹
- Aras, Bülent and Rabia Karakaya Polat, (۲۰۰۷), "Turkey and the Middle East: Frontiers of the New Geographic Imagination," Australian Journal of International Affairs, Vol. ۶۱, No. ۴.
- Aras, Bülent, (۲۰۰۵), "Turkey and Gulf Cooperation Council," Middle East Policy, Vol. ۱۲, No. ۴.
- Arslan, Ferhat, (۲۰۱۴), "The Tourism Policy of European Union and an Evaluation about Tourism Strategy ۲۰۲۳ of Turkey", the Journal of International Social Research, Vol. ۷, No. ۳۱.
- Bakir, Ali Hussein, (۲۰۱۱), "Turkish-Iranian relations in the Shadow of the Arab revolutions: A vision of the present and the future," AlJazeera Centre for Studies, Available at: http://www.aljazeera.net/mritems/streams/۲۰۱۱/۷/۴/۱_۱۰۷۱۸۵۶_۱_۵۱.pdf
- Başkan, Birol, (۲۰۱۱), "Turkey-GCC Relations: Is There a Future?" Insight Turkey, Vol. ۱۳, No. ۱.
- Benli Altunışık, Meliha, (۲۰۱۱), "Türkiye'nin Ortadoğu'daki "Yumuşak Gücü" ve Önündeki Engeller", TESEV, mevcut: <http://www.tesev.org.tr>
- Fowles, Jib. (۱۹۷۸). "Handbook of futures Research. Greenwood Press,"
- Duran, Hasan ve Çağatay Özdemir, (۲۰۱۲), "Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı", Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt: ۷, Sayı: ۲.

— فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و دوم، بهار ۱۳۹۷

- Guzansky, Yoel and Gallia Lindenstraus, (۲۰۱۱), "Turkey and Iran: The Politics of Strange Bedfellows," Strategic Assessment, Vol. ۱۴, No. ۱.

- Lynch, Marc, (۲۰۱۱), "American and Egypt after the Uprising", Survival, Vol. ۵۳, No. ۲.

- Özcan, Nihat Ali, (۱۹۹۹), "İran'ın Türkiye Politikasında Ucuz Ama Etkili Bir Manivela: PKK," Avrasya Dosyası (İran Özel), Cilt: ۵, Sayı: ۳, ss. ۳۲۵-۳۴۲.

- Rathmel, Andrew and Theodor Karasik and David Gompert, (۱۹۹۸), "A new Persian Gulf Security System" in: www.RAND.org

- Salem, Paul, (۲۰۱۱), "Turkey's Image in the Arab World," ۲۰۱۱,

- Svet, Oleg, (۲۰۰۶), "Turkey's "Zero Problem" Foreign Policy: An Untenable Balancing Act," NIMEP Insights, Vol. II.

- TASAM, (۲۰۱۶), Türkiye'nin Stratejik Vizyonu ۲۰۲۳ Projesi (۲۰۰۸ – ۲۰۲۳, Türkiye)

- Yıldız, Nese, ۲۰۰۶. Environmental Education in School in Turkey. Aalborg University, MSc in Environmental Management, Department of Development and Planning

Website:

- <http://www.aerospacetalk.ir/vb/showthread.php?t=۵۳۱۷۵>

- <https://data.worldbank.org>

- <https://donya-e-eqtesad.com>

- <https://www.eunwto.org/doi/pdf/۱۰.۱۸۱۱۱/۹۷۸۹۲۸۴۴۱۶۸۹۹>

- <http://en.wikipedia.org/wiki/futures-techniques>.

- www.eurescom.eu

- www.gawain.soc.staffs.ac.uk/modules/levelm/cm۳۸۵۱۳

- <http://hamshahrionline.ir/details/۲۳۸۳۴۱>

- <http://hr-vojdani.blogfa.com/post/۲۴۱>

- <https://www.isna.ir/news/۹۶۰۳۱۱۰۶۷۳۷>

- <https://www.isna.ir/news/۹۳۰۶۰۸۰۴۶۸۲>

— بررسی وضعیت قدرت منطقه‌ای ایران و ترکیه در چارچوب سند چشم‌انداز (۲۰۰۳ تا ۲۰۱۵) ◇

at:[http://www.issi.org.pk/publication files/۱۲۹۹۵۷۰۶۹۷_۳۰۹۹۵۸۳۲.pdf](http://www.issi.org.pk/publication_files/۱۲۹۹۵۷۰۶۹۷_۳۰۹۹۵۸۳۲.pdf)

- <http://karayionline.com/irans-environmental-crisis>

- <http://news.ern-co.com/?p=۱۱۱۶۵>

- <http://www.prosperity.com>

http://www.tesev.org.tr/ud_objs/pdf/dpt/od/yyn/Paul_Salem_Final.pdf